

4. Гридчук Д.М., Олійник В.О. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань. – К.: Оріяни, 2002.
5. Гелевей О.І. Неустойка як вид забезпечення виконання зобов'язання: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003.
6. Мальцев Д.О. Застава як спосіб забезпечення банківського кредиту за цивільним законодавством України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – О., 2005.
7. Єсіпова Л.О. Гарантія у цивільному праві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – О., 2005.
8. Михальнюк О.В. Цивільно-правове регулювання поруки: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006.
9. Пучковська І. Неустойка і завдаток як види забезпечення виконання зобов'язання та міри цивільно-правової відповідальності // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 1 (48).
10. Харитонов С.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України – К.: Істина, 2003. – С. 388 – 389.
11. Гонгало Б.М. Учение об обеспечении обязательств. Вопросы теории и практики. – М., 2002.
12. Брагинский М.И. К вопросу о соотношении вещных и обязательственных правоотношений // Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика: Сб. памяти С.А. Хохлова / Отв. ред. А.Л. Маковский. – М., 1998.
13. Хвостов В.М. Система римского права: Учебник. – М.: Спарк, 1996.
14. Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 140.
15. Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 1. – Ст. 1.
16. Павлодский Е. Каким быть закону об ипотеке // Закон. – 1993. – № 3.
17. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения.
18. Сарбаш С.В. Удержание как способ обеспечения исполнения обязательств. – М.: Статут, 1998.

УДК 347.426.6

М.Р. Габріадзе

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ВНАСЛІДОК СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ПРАВАМ ІНШОЇ ОСОБИ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Стаття 1163 ЦК України передбачає, що фізична особа, життю, здоров'ю або майну якої загрожує небезпека, а також юридична особа, майну якої загрожує небезпека, мають право вимагати її усунення від того, хто її створює. У разі неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи заінтересована особа має право вимагати: 1) вжиття невідкладних заходів щодо усунення загрози; 2) відшкодування завданої шкоди; 3) заборони діяльності, яка створює загрозу (ст. 1164 ЦК України).

Отже, спеціальним видом зобов'язань, що виникають внаслідок створення загрози, є передбачені ст. 1165 ЦК України зобов'язання відшкодування шкоди, завданої внаслідок неусунення такої загрози.

Оскільки зазначена норма не містить спеціальних правил, відшкодування шкоди має проводитися відповідно до норм глави 82 ЦК України «Відшкодування шкоди». Цей висновок виглядає достатньо очевидним, внаслідок чого відповідне положення практично не заперечується у вітчизняній юридичній літературі.

Разом із тим, сприйняття такої позиції робить актуальним питання визначення правової природи обов'язку відшкодування шкоди, завданої внаслідок неусунення загрози. Це пов'язано з тим, що у ст. 1165 ЦК України та у назві

глави 82 ЦК України йдеться про «відшкодування шкоди», а у ст. 1166 ЦК України говориться про «загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду».

Отже виникає питання, якою є правова природа відшкодування шкоди у даному випадку: чи йдеться про відповідальність, чи мають місце інші відносини.

Слід зазначити, що це питання практично не досліджувалося у вітчизняній юридичній літературі, де висвітлювалися лише загальні засади зазначених зобов'язань [1].

Враховуючи цю обставину, перейдемо до з'ясування правової природи відповідних цивільних відносин.

Через розбіжності формулювань у ст. 1165 та 1166 ЦК України, для того, щоб з'ясувати правову природу відшкодування шкоди, про яке йдеться вище, передусім, необхідно звернутися до характеристики цивільно-правової відповідальності.

Юридична відповідальність визначається як вид соціальної відповідальності, що характеризується зовнішнім характером, застосуванням тільки за вчинені правопорушення, зв'язком з державним примусом у формах каральних засобів, засобів, які поновлюють право, а також закріпленням у нормах права [2].

Її характерними рисами є те, що вона: 1) являє собою реалізацію санкції правової норми; 2) за своїм характером є примусовим заходом; 3) супроводжується державним осудом винної особи; 4) поєднується з покладанням на винну в правопорушенні особу невігідних для неї наслідків.

Для цивільно-правової відповідальності, як виду юридичної відповідальності, характерними є зазначені вище ознаки.

Разом із тим, їй притаманні певні особливості.

Зокрема, для цивільно-правової відповідальності властиве те, що це завжди відповідальність правопорушника перед потерпілою особою, а не перед державою, органами державного управління тощо. Називають також таку особливість цивільно-правової відповідальності, як можливість добровільного виконання обов'язків, що входять до змісту правовідносин відповідальності [3].

Втім, слід зазначити, що не будь-які примусово реалізовані санкції і не кожне настання негативних майнових наслідків стосовно порушника, є за своєю сутністю мірама юридичної відповідальності.

У зв'язку з цим, крім юридичної відповідальності, виділяють ще й, так звані, засоби захисту.

При цьому під засобами захисту розуміють застосовувані у цивільних правовідносинах санкції, які, хоча і можуть створити негативні для учасника цих правовідносин наслідки, але не пов'язані з осудом поведінки суб'єкта, стосовно якого застосовуються санкції [4]. Наприклад, засобом захисту є покладання на власника джерела підвищеної небезпеки обов'язку відшкодувати заподіяну зазначеним джерелом шкоду потерпілому незалежно від вини власника цього джерела (ст. 1187 ЦК України).

Покладання юридичної відповідальності, застосування в цьому випадку майнових санкцій, завжди пов'язане з осудом поведінки правопорушника.

Коли ж йдеться про застосування засобів захисту, то осуду з боку держави і суспільства немає, а існує лише обов'язок відповідача вжити заходів для повернення у первісний стан, припинення порушення тощо. Наприклад, обов'язок відшкодування шкоди, завданої недієздатною особою, покладається на її опікуна. У цьому випадку, по-перше, має місце застосуванням санкції незалежно від вини недієздатного порушника, а, по-друге, взагалі було б некоректно вести мову про осуд поведінки особи, яка не здатна була розуміти значення своїх дій або керувати ними, її виправлення чи перевиховання, оскільки це суперечить загальним уявленням про призначення юридичної відповідальності, її функції, мету та можливості.

Таким чином, можна зробити висновок, що у цивільному законодавстві у випадку правопорушення можуть застосовуватися дві групи санкцій, які відрізняються істотною ознакою: одні – пов'язані з осудом поведінки порушника з боку суспільства і держави, мають метою виховний вплив на порушника, інші – не пов'язані з таким осудом і не переслідують цілі покарання та перевиховання особи, яка вчинила порушення.

У першому випадку йдеться про цивільно-правову відповідальність, у другому – про засоби захисту.

Також необхідно враховувати, що санкція, у якій цивільно-правова відповідальність виражена в правовій нормі, як правило, припускає зменшення матеріального блага на боці порушника на користь потерпілого.

Таким чином, відповідальність може бути реалізована тільки у разі, якщо вона знайде вираження зовні, а це вираження неможливо без того, щоб не здійснився перехід майнового блага від правопорушника до особи, яка постраждала. Тому шляхом задоволення правомірного інтересу особи здійснюється також кара, тобто те, що поряд з осудом винної протиправної поведінки становить сутність юридичної відповідальності [5].

Зазначені уточнення дозволяють більш повно врахувати особливості цивільно-правової відповідальності. У підсумку можна погодитися з визначенням цивільно-правової відповідальності як покладання на особу, винну в скоєнні правопорушення, негативних майнових наслідків, яке супроводжується осудом поведінки порушника і має метою захист інтересів потерпілого [6].

Стосовно до проблем, які розглядаються у цій статті, поняття відповідальності може бути сформульоване таким чином.

Цивільно-правова відповідальність за завдання шкоди в результаті неусунення загрози, створеної життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, – це покладання на особу, винну у створенні загрози негативних майнових наслідків такої поведінки, що супроводжується осудом порушника і має метою захист інтересів потерпілої особи.

Цивільно-правова відповідальність виконує виховну, каральну і компенсаційну (відбудовну) функції. При цьому специфічною для цивільно-правової відповідальності є компенсаційна (відбудовна) функція [7].

Однак, варто зауважити, що, хоча найбільш повно відображає специфіку цивільно-правових відносин саме компенсаційна функція відповідальності,

але провідною у відносинах відповідальності за неусунення загрози, створеної життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи є виховно-попереджувальна функція.

Такий висновок ґрунтується на врахуванні тієї обставини що «неусунення загрози» виступає як другий етап відносин. Спочатку була створена загроза, яку вимагав усунути володільць блага. Оскільки особа, яка створила загрозу, не виконала вимогу володільця блага, була завдана шкода, котра у даному випадку є результатом «подвійного порушення»: 1) створення загрози; 2) неусунення загрози.

Варто також звернути увагу на особливості відповідальності за шкоду, що виникла внаслідок неусунення загрози, які проявляються у підставах її виникнення.

На перший погляд, як впливає з поняття, функцій і цілей відповідальності, її підставою є правопорушення, тобто, для залучення до відповідальності необхідна наявність складу правопорушення. Більшість авторів виходить саме з цього, нерідко обмежуючись констатацією факту, що «підставою юридичної відповідальності є склад правопорушення» [8].

Разом із тим, існує точка зору, відповідно до якої правопорушення є не єдиною підставою юридичної відповідальності. Іншими словами, допускається можливість відповідальності не тільки при наявності складу правопорушення, але й при його неповному складі – такому, де є тільки об'єкт, об'єктивна сторона і суб'єкт правопорушення. При цьому вина правопорушника відсутня у силу дії тих або інших чинників.

Прихильники відповідальності без вини вважають, що будь-яке застосування санкції вже є відповідальністю, оскільки з чисто практичних міркувань у нинішніх умовах неможливо обмежити поняття відповідальності тільки випадками правопорушень, пов'язаних з осудом правопорушника, тобто, винних правопорушень. «Безвинна відповідальність», на їхню думку, так само як і відповідальність за вину, виконує всі властиві їй функції та допомагає досягти цілей встановлення відповідальності, у тому числі спричиняє і виховний вплив.

Однак з такою тезою не можна погодитися. Адже завдання загальної й приватної превенції досягаються шляхом осуду волі порушника і, таким чином, його виправлення. Сутність етичного і правового докору порушникові саме й полягає у тому, що він використовує надане йому розумом панування над собою й над природою для здійснення антигромадського вчинку. Здатність людини приймати рішення і на їх підставі здійснювати вольові вчинки, усвідомлюючи їхню суспільну значимість, входить до складу елементів правопорушення. Тому вона є однією з умов юридичної відповідальності суб'єкта за здійснення суспільно-шкідливих, протиправних діянь [9]. У випадку відсутності такої здатності, особу не можна притягати до відповідальності, оскільки у виборі варіанта поведінки її воля участі не приймала а, отже, здійснення порушення від неї не залежало.

У літературі мали місце спроби довести можливість покладання відповідальності без вини за умови, що така відповідальність: 1) не суперечить принципу

справедливості, тому що виражається в компенсаційних санкціях, 2) не відвертає від участі у суспільних процесах, 3) не позбавлена виховного впливу («стимулює, не засуджуючи»).

Однак, важко уявити виховний вплив відповідальності без вини. Навпаки, якщо особа знає, що можливим є притягнення до відповідальності й без вини, то в неї виробляється байдуже ставлення до наслідків своїх дій: буду винний чи ні, – міркує громадянин, – однаково доведеться відповідати. Тому може мати місце результат, протилежний бажаному [10].

Таким чином, положення про те, що підставою юридичної відповідальності є тільки повний склад правопорушення, ніби, не повинне викликати сумнівів.

Однак існує проблема, пов'язана з тим, що в цивільному праві, нерідко зустрічається застосування санкцій незалежно від вини особи (як, наприклад, вже згадуване покладення на власника джерела підвищеної небезпеки обов'язку відшкодування шкоди незалежно від його вини – ст.1187 ЦК України). Таким чином, у цьому випадку обов'язок відшкодувати завдану шкоду виникає незалежно від вини особи, яка завдала шкоду. Саме на цьому й подібних положеннях закону й ґрунтується згадувана теза про можливість існування відповідальності в цивільному праві при «неповному складі» правопорушення, за відсутності вини.

Конструктивне вирішення цієї проблеми здається можливим за допомогою врахування згадуваної вище, категорії «засоби захисту».

Вихід вбачається у запровадженні родового поняття «засоби правового захисту» або «засоби захисту цивільних прав», що охоплює вужчі поняття «засоби юридичної відповідальності» та «засоби захисту».

Загальним для них є те, що як відповідальність, так і засоби захисту цивільних прав, є видами державного примусу, реакцією держави на порушення цивільних прав або виконання неналежним чином юридичних обов'язків, засобами охорони й захисту суспільних відносин.

Відрізняються вони такими ознаками як: 1) підстави застосування. Відповідальність застосовується тільки при наявності складу правопорушення. Засоби захисту можуть мати місце й при об'єктивно протиправному діянні; 2) цілі. Відповідальність має на меті захист правопорядку й виховання (перевиховання) правопорушників. Засоби захисту переслідують тільки мету відновлення порушеного права, захисту правопорядку; 3) характер наслідків. Цивільно-правова відповідальність полягає в додаткових обов'язках, позбавленнях майнового або особистого характеру і т.п. Засоби захисту полягають у примушуванні до виконання вже існуючого обов'язку, компенсації заподіяної шкоди тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що існують дві категорії, які взаємно доповнюють одна одну: відповідальність та засоби захисту, підставами застосування яких є правопорушення або об'єктивно-протиправне діяння.

З погляду проблематики даної статті це означає, що, за загальним правилом, відшкодування шкоди, яка виникла в результаті неусунення загрози, створеної життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, є

цивільно-правовою відповідальністю, оскільки йдеться про неусунення створеної загрози після попередження з боку особи, якій загрожувала небезпека. Отже, дієздатна особа, що не реагує на попередження, свідомо вчиняє правопорушення, за яке має відповідати.

Разом із тим, у деяких випадках відшкодування шкоди, що виникла в результаті неусунення загрози, створеної життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, має місце застосування засобів захисту. Наприклад, це стосується випадків відшкодування державою шкоди, заподіяної внаслідок бездіяльності посадових осіб органів державної влади, АРК, місцевого самоврядування у порядку, передбаченому ст.ст. 1173–1175 ЦК України. У таких випадках не йдеться про відповідальність оскільки шкода відшкодовується державою незалежно від вини порушника.

Ці особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок неусунення загрози, створеної життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, надалі проявляються в умовах застосування відповідних правових засобів, визначенні обсягу відшкодування тощо.

Література

1. Ігнатенко В.М. Зобов'язання зі створення небезпеки (загрози) за новим Цивільним кодексом України // Проблеми законності. – Х., 2002. – Вип. 53. – С. 67–74.
2. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. – К., 1997. – С. 204.
3. Гражданское право Украины. – Ч. 1 / Под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Х., 1996. – С. 414.
4. Грибанов В.П. Ответственность за нарушение гражданских прав и обязанностей. – М., 1973. – С. 4, 41.
5. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций / Под ред. Я.Н. Шевченко, А.А. Собчака). – К., 1988. – С. 47.
6. Гуляк Я.В. До питання щодо визначення поняття «відповідальність» в цивільному праві України // Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. пр. – Вип. 23. – Одеса, 2004. – С. 210–215.
7. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право: Учебник. – Х., 2004. – С. 503.
8. Котюк В.О. Теорія права. – К., 1996. – С. 122.
9. Цивільне право України: Підручник: У 2 кн. / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – Кн.1. – К., 2002. – С. 702–703.
10. Малєин Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. – М., 1985. – С. 155–161.

УДК 341.96:347.772

Л.Д. Романадзе

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Існування будь-якої системи правової охорони тих чи інших об'єктів втрачає свій сенс, якщо їх власникам не буде забезпечена реальна можливість здійснювати захист своїх прав. У законодавстві зарубіжних держав захист прав інтелектуальної власності на торговельні марки прийнято поділяти на два